

Mieczysław
Albert Krąpiec

Copyright © by Akademia Ignatianum w Krakowie

Seria wydawnicza

POLSKA FILOZOFIA CHRZEŚCIJAŃSKA XX WIEKU

Mieczysław Gogacz • Stanisław Kamiński • Kazimierz Kloskowski
Kazimierz Kłósak • Feliks Koneczny • Mieczysław Albert Krąpiec
Piotr Lenartowicz • Tadeusz Styczeń • Tadeusz Ślipko • Józef Tischner
Karol Wojtyła • Jacek Woroniecki • Zofia Józefa Zdybicka
Przewodnik po polskiej filozofii chrześcijańskiej XX wieku

Rada naukowa

Artur Andrzejuk, Tadeusz Biesaga SDB, Józef Bremer SJ,
Piotr Duchliński, ks. Grzegorz Hołub, ks. Jarosław Jagiełło,
Adam Jonkisz, ks. Jan Krokos, Anna Latawiec, Anna Lemańska,
Damian Leszczyński, ks. Ryszard Moń, Zbigniew Pańpuch,
Ewa Podrez, Paweł Skrzydlewski, ks. Jan Sochoń,
Krzysztof Stachewicz, ks. Kazimierz M. Wolsza, ks. Władysław Zuziak

Redakcja naukowa

ks. Maciej Bała, Piotr Stanisław Mazur

<https://pchph.ignatianum.edu.pl>

POLSKA FILOZOFIA
CHRZEŚCIJAŃSKA
XX WIEKU

Mieczysław Albert Krąpiec

Marek Czachorowski

Ks. Tomasz Mamełka

Ks. Paweł Mazanka

Zbigniew Pańpuch

Wydawnictwo Naukowe
Akademii Ignatianum w Krakowie

Kraków 2020

© Copyright by Akademia Ignatianum w Krakowie, 2020

Teksty Mieczysława A. Krąpca:

© Copyright by Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu (s. 123–201)

Publikacja finansowana w ramach programu
Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą
„Pomniki polskiej myśli filozoficznej, teologicznej i społecznej XX i XXI wieku”
w latach 2016–2020, nr projektu 0033/FIL/2016/90

Redaktor naukowy tomu
Zbigniew Pańpuch

Recenzenci

Artur Andrzejuk

Bp Ignacy Dec

Redaktor prowadzący

Roman Małecki

Redakcja i korekta

Anna Zaremba

Skład i łamanie

Lesław Sławiński

Projekt okładki i stron tytułowych

PHOTO DESIGN – Lesław Sławiński

ISBN 978-83-7614-462-7

Wydawnictwo Naukowe Akademii Ignatianum w Krakowie

ul. Kopernika 26 • 31–501 Kraków

tel. 12 39 99 620

wydawnictwo@ignatianum.edu.pl

<http://wydawnictwo.ignatianum.edu.pl>

Spis treści

I. MIECZYŚLAW ALBERT KRĄPIEC OP – OSOBA I DZIEŁO

WYKAZ SKRÓTÓW	8
1. ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA	9
2. CHARAKTER EPOKI	15
3. KONCEPCJA FILOZOFII	23
4. METAFIZYKA REALISTYCZNA	31
5. REALISTYCZNA FILOZOFIA POZNANIA	43
6. ANTROPOLOGIA FILOZOFICZNA I KONCEPCJA CZŁOWIEKA	49
7. REALISTYCZNE UJĘCIE ETYKI	67
8. EGZYSTENCJALNA FILOZOFIA PRAWA	83
9. Dyskusje i polemiki	95
10. ODDZIAŁYWANIE NA ŚRODOWISKO KRAJOWE I ZAGRANICZNE	107
11. SŁOWNIK TERMINÓW	111

II. MIECZYŚLAW ALBERT KRĄPIEC OP – TEKSTY WYBRANE

METAFIZYKA I TEORIA POZNANIA

M.A. Krąpiec, <i>Człowiek – kultura – uniwersytet</i> , w: tegoż, <i>Dzieła</i> , t. 12, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 242–248	123
---	-----

DOŚWIADCZENIE I METAFIZYKA

M.A. Krąpiec, *Doświadczenie i metafizyka*, „Roczniki Filozoficzne” 1976, t. 24, z. 1, s. 5–16 131

EGZYSTENCJALIZM TOMISTYCZNY

M.A. Krąpiec, *Człowiek – kultura – uniwersytet*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 12, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 209–223 147

ANTROPOLOGIA FILOZOFICZNA

M.A. Krąpiec, *O rozumienie osoby*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 19, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1999, s. 155–164 163

FILOZOFIA PRAWA

M.A. Krąpiec, *Prawo i cel*, w: tegoż, *Ludzka wolność i jej granice*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2004, s. 252–255 177

FILOZOFIA KULTURY

M.A. Krąpiec, *Polskość w kulturze chrześcijańskiej*, w: tegoż, *Człowiek i kultura*, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2008, s. 340–342 199

BIBLIOGRAFIA 203

I.

MIECZYŚLAW ALBERT
KRAPIEC OP
– OSOBA I DZIEŁO

Copyright © by Akademia Ignatianum w Krakowie

WYKAZ SKRÓTÓW

Wybrane dzieła Mieczysława A. Krąpca OP

- CPN** – *Człowiek i prawo naturalne*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1975.
- DBM** – *Decyzja – bytem moralnym*, „Roczniki Filozoficzne” 1983, t. 31, z. 2, s. 47–65.
- DEE** – *Byt i istota. Św. Tomasza „De ente et essentia”. Przekład i komentarz*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1994, s. 7–47.
- EJT** – *Etyka jako teoria moralności*, w: *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 3, red. A. Maryniarczyk i in., Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2002, s. 284–290.
- JC** – *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej*, Towarzystwo Naukowe KUL, Lublin 1974.
- LWG** – *Ludzka wolność i jej granice*, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 2000.
- Met** – *Metafizyka. Zarys teorii bytu*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 7, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995.
- ORB** – *O rozumienie bytu moralnego*, „Roczniki Filozoficzne” 1983, t. 31, z. 2, s. 91–102.
- PME** – *Przeżycie moralne a etyka*, „Znak” 1965, nr 9 (135), s. 1129–1146.
- RLP** – *Realizm ludzkiego poznania*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 2, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1995.
- TAB** – *Teoria analogii bytu*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 1, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1993.
- UPK** – *U podstaw rozumienia kultury*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 15, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1991.
- ZT** – *Z teorii i metodologii metafizyki*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 4, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1994 (współautor S. Kamiński).

Inne skróty

- EBP** – *Encyklopedia „Białych Plam”*, t. 1–20, Polskie Wydawnictwo Encyklopedyczne, Radom 2000–2008.
- EFP** – *Encyklopedia filozofii polskiej*, t. 1–2, red. A. Maryniarczyk, Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2011.
- PEF** – *Powszechna encyklopedia filozofii*, t. 1–10, red. A. Maryniarczyk i in., Polskie Towarzystwo Tomasza z Akwinu, Lublin 2000–2009.
- RF** – „Roczniki Filozoficzne”.
- STh** – S. Thomae Aquinatis, *Summa theologiae*.

ŻYCIE I DZIAŁALNOŚĆ NAUKOWA

Mieczysław Albert Krąpiec OP był filozofem, teologiem i wybitnym humanistą, głównym twórcą Lubelskiej Szkoły Filozoficznej. Urodził się 25 maja 1921 roku w Berezowicy Małej (rejon zbarski województwa tarnopolskiego na Podolu, obecnie Ukraina), zmarł 8 maja 2008 roku w Lublinie. W 1931 roku – po ukończeniu czterech klas szkoły powszechnej (w rodzinnej wsi) – rozpoczął edukację w Gimnazjum Klasycznym im. Wincentego Pola w Tarnopolu. Była to szkoła, w której podstawę nauczania stanowiły języki starożytne (cztery lata greki, osiem lat łaciny) oraz lektura dzieł klasycznych. W czerwcu 1939 roku – po ukończeniu gimnazjum i egzaminie maturalnym – wstąpił do zakonu oo. dominikanów w Krakowie. Tam w czasie niemieckiej okupacji odbył potajemne studia w zakresie filozofii i teologii w dominikańskim Kolegium Filozoficzno-Teologicznym (lata 1940–1945). W czerwcu 1945 roku przyjął święcenia kapłańskie. Doktorat z filozofii pt. *O miłości przyrodzonej nade wszystko względem Boga*¹ napisał (po łacinie) i obronił pod kierunkiem o. prof. Jacka Woronieckiego OP. W 1946 roku obronę wspomnianej pracy i tytuł doktora zaakceptował Uniwersytet św. Tomasza – „Angelicum” w Rzymie. W latach 1946–1948, pracując już jako wykładowca w krakowskim Kolegium oo. Dominikanów, przygotował drugą rozprawę doktorską (także po łacinie) z teologii: *O miłości osobowej w Trójcy Świętej według św. Tomasza z Akwinu*² (promotor – ks. prof. Antoni

¹ Oryginalny tytuł: *De naturali amore Dei super omnia in creaturis.*

² Oryginalny tytuł: *De amore hipostatico in Sanctissima Trinitate secundum St. Thomam Aquinatem.*

Słodkowski). Obronił ją w 1948 roku na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim³. W 1951 roku rozpoczął przewód habilitacyjny w sekcji filozoficznej Wydziału Teologicznego UW. Po jego likwidacji przez władze komunistyczne przedstawił rozprawę habilitacyjną *Egzystencjalne podstawy transcendentnej analogii bytu* na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej KUL i uzyskał tytuł docenta. W 1962 roku uzyskał tytuł prof. nadzwyczajnego, a w 1968 roku prof. zwyczajnego.

Z Katolickim Uniwersytetem Lubelskim Krąpiec był związany od 1951 roku, gdzie na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej rozpoczął swoją pracę dydaktyczną (wykłady z metafizyki, filozofii Boga, teorii poznania) i naukową (kształtowanie alternatywnej wobec marksizmu wizji filozofii i kultury opartej na tzw. filozofii wieczystej oraz „powrót” od prezentowanego przez ks. Pastuszkę augustynizmu do tomizmu)⁴. W tym środowisku naukowym spotkał wybitnych myślicieli (Stefana Swieżawskiego, Jerzego Kalinowskiego, Stanisława Kamińskiego, Mariana Kurdziałka, Karola Wojtyłę), dla których głównym celem wszelkiej aktywności intelektualnej było odkrywanie prawdy o rzeczywistości i ocalenie jej przed rozpowszechnianą instytucjonalnie ideologią marksistowską. Współpraca naukowa i jedność badawcza z gronem profesorów sięgających do najlepszych tradycji filozofii klasycznej (Arystoteles, św. Tomasza z Akwinu) opartej na realistycznej metodzie uprawiania filozofii, z biegiem lat przyczyniła się do powstania tzw. Lubelskiej Szkoły Filozoficznej Klasycznej. Fundament wspomnianej szkoły stanowił realistyczny nurt neoscholastyki XIX i XX wieku, którego głównymi przedstawicielami byli Étienne Gilson i Jacques Maritain.

W latach 1958–1961 oraz 1969–1970 Krąpiec trzykrotnie sprawował funkcję dziekana Wydziału Filozofii Chrześcijańskiej KUL, natomiast w latach 1970–1983 był pięciokrotnie wybierany na rektora uczelni. Sprawując ten urząd, uratował KUL przed likwidacją (rząd komunistyczny planował połączyć KUL i ATK w jeden katolicki uniwersytet) oraz przyczynił się znacząco do jego rozwoju, odnowy naukowej i promocji międzynarodowej.

³ Obecna nazwa uniwersytetu: Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II.

⁴ Terminu „filozofia wieczysta” używał M.A. Krąpiec w znaczeniu filozofii realistyczno-metafizycznej nurtu arystotelesowsko-tomistycznego sięgającej czasów szkoły w Milecie, Atenach, szkół rzymskich oraz średniowiecznych. Zob. *Porzucić świat absurdów. Z Mieczysławem A. Krąpcem OP rozmawia ks. Jan Sochoń*, Lublin 2002, s. 50–51.

Był członkiem wielu towarzystw naukowych w kraju i za granicą, m.in. Pontificia Accademia di San Tommaso d'Aquino, Academia Scientiarum et Artium Europea, Société Internationale pour l'Étude de la Philosophie Médiévale, Görres Gesellschaft, Societas Humboldtiana Polonorum, Pontificia Academia Theologica, Società Internazionale Tommaso d'Aquino, Towarzystwa Naukowego KUL, Lubelskiego Towarzystwa Naukowego, Polskiej Akademii Nauk, Polskiej Akademii Umiejętności, Polskiego Towarzystwa Filozoficznego. Otrzymał tytuły doktora honoris causa uczelni: Pontifical Institute of Mediaeval Studies – Toronto (1989), Universitas Catholica Louvaniensis – Belgia (1990), Tarnopolskiego Eksperymentalnego Instytutu Pedagogicznego – Ukraina (1993). Został wielokrotnie odznaczony i nagrodzony za wybitną działalność naukową, m.in. Orderem Palm Akademickich Rządu Francuskiego, Orderem Grand-Officier Leopolda II (Belgia), Krzyżem Kawalerskim Orderu Odrodzenia Polski, Polonia Restituta z Gwiazdą, Premio Internazionale Salsomaggiore Parma (Włochy), Medalem za Zasługi dla KUL, Medalem „Polonia Mater Nostra Est”.

Najważniejsze prace Krąpca to: *Realizm ludzkiego poznania* (1959), *Teoria analogii bytu* (1959), *Dlaczego zło? Rozważania filozoficzne* (1962), *Z teorii i metodologii metafizyki* (1962) – współautorstwo ze Stanisławem Kamińskim, *Struktura bytu. Charakterystyczne elementy systemu Arystotelesa i Tomasza z Akwinu* (1963), *Arystotelesa koncepcja substancji. Ogólna teoria i wybór tekstów* (1966), *Metafizyka. Zarys podstawowych zagadnień* (1966), *Ja – człowiek. Zarys antropologii filozoficznej* (1974), *Człowiek i prawo naturalne* (1975), *Język i świat realny* (1985), *Kim jest człowiek?* (1987), *Człowiek w kulturze* (1990), *Suwerenność... czyja?* (1990), *U podstaw rozumienia kultury* (1991), *O rozumienie filozofii* (1991), *Wprowadzenie do filozofii polityki* (1992), *Wprowadzenie do filozofii* (1992) – współautorstwo ze Stanisławem Kamińskim, Zofią J. Zdybicką, Piotrem Jaroszyńskim, *Odzyskać świat realny* (1993), *O ludzką politykę!* (1993), *Poznawać czy myśleć. Problemy epistemologii tomistycznej* (1994), *Psychologia racjonalna* (1996), *Ludzka wolność i jej granice* (1997), *O chrześcijańską kulturę* (2000). Ponadto opublikował ponad 400 artykułów, studiów, rozpraw oraz wiele recenzji prac habilitacyjnych i profesorskich. Wypromował 60 doktorów, 300 magistrów, a liczne grono spośród jego uczniów pracuje w różnych ośrodkach naukowych w Polsce i za granicą, kontynuując bądź modyfikując styl myślenia swojego mistrza. Wspaniałym zwieńczeniem dorobku życia było zainicjowanie prac nad wydaniem pierwszej w Polsce

Powszechnej encyklopedii filozofii, przewodniczenie komitetowi naukowemu i pomyślne ukończenie prac nad tym 10-tomowym dziełem w ciągu 9 ostatnich lat życia⁵.

ZAGADNIENIA BADAWCZE

Zainteresowania naukowe Krąpca obejmują osiem kręgów zagadnień:

1. Metafizyka ogólna (problematyka: wewnętrznej struktury istniejącego bytu, relacji przyczynowo-skutkowych między bytami, racji pluralizmu i jedności analogicznej całej istniejącej rzeczywistości);

2. Metodologia metafizyki (metoda wyodrębniania przedmiotu metafizyki; konstrukcja i treść pojęć; problematyka dowodzenia i uzasadniania oraz typy zdań w metafizyce; możliwość aksjomatyzowania i formalizowania metafizyki);

3. Metafizyka poznania (przedmiot intelektualnego poznania i afirmacja jego istnienia; zasady racjonalnego porządku poznawczego; problematyka prawdziwości poznania; teoria poznania analogiczno-transcendentalistycznego; zagadnienie prawdy);

4. Antropologia filozoficzna (problematyka doświadczenia wewnętrznego podmiotowości i sprawczości człowieka oraz duszy organizującej ludzkie ciało; transcendencja podmiotu ludzkiego wobec natury i społeczności; interpretacja ludzkiego poznania, moralności i wolności; teoria bytu osobowego; człowiek w relacjach społecznych oraz w perspektywie faktu śmierci);

5. Filozofia prawa (osoba ludzka jako byt suwerenny i podmiot prawa; analiza przyrodzonych uprawnień – *ius* oraz prawa stanowionego – *lex*; koncepcja dobra wspólnego; formy życia społecznego);

6. Filozofia polityki (prymat porządku natury i moralności nad porządkiem państwa i skuteczności; dobro wspólne jako cel polityki; koncepcja bytu społecznego);

7. Filozofia kultury (analiza głównych dziedzin kultury – poznanie, moralności, sztuki i religii; znakowy charakter kultury; typologia

⁵ Tom 10 (*Suplement*) został wydany jeden rok po śmierci M.A. Krąpca.

cywilizacji; kultura jako miejsce rozwoju, spełnienia się człowieka oraz jego przygotowanie do nowego sposobu istnienia w wieczności);

8. Filozofia języka jako systemu znaków (charakter pojęć; analiza sądów; podmiotowe i przedmiotowe czynniki używania języka; język analogiczny).

Charakterystycznymi cechami filozofowania Krąpca były: realizm poznawczy (przedmiotem poznania jest realnie istniejący byt), maksymalizm (podejmowanie wszystkich egzystencjalnie doniosłych zagadnień), autonomia metodologiczna wobec nauk przyrodniczych oraz teologii, transcendentalizm twierdzeń metafizycznych (twierdzenia odnoszą się do całej rzeczywistości), jedność metodologiczno-epistemologiczna (ta sama metoda stosowana w dyscyplinach filozoficznych uprawianych przedmiotowo), spójność (zagwarantowana wewnętrzną zbornością przedmiotu) oraz obiektywność (osiągana dzięki samozwrotnej sprawdzalności twierdzeń, co uzyskiwane jest przez każdorazowe odnoszenie ich do oczywistości przedmiotowej). Ten konsekwentnie realizowany przez Lubelską Szkołę Filozofii Klasycznej program filozofowania sprawił, że powstała w niej nowa, oryginalna synteza filozoficzna, która wykroczyła poza obowiązujące dotychczas ramy historyczne i scholastyczne, dzięki czemu była zdolna podjąć dialog z najważniejszymi kierunkami filozofii współczesnej (neopozytywizm, neokantyzm, fenomenologia, filozofia analityczna, egzystencjalizm). Sam Krąpiec natomiast stworzył koherentny zespół poglądów, obejmujący wyjaśnieniami metafizycznymi całą rzeczywistość dostępną ludzkiemu poznaniu.

CHARAKTER EPOKI

Czasy po II wojnie światowej, w których działał Krąpiec, należały do jednych z najcięższych w historii Polski, również od strony warunków codziennej egzystencji. Wojna ta dokonała straszliwego spustoszenia także w warstwie kultury i nauki, gdzie oprócz niszczenia i grabienia materialnych dóbr kultury planowo eksterminowano również jej twórców czy w ogóle inteligencję. Było to dziełem dwóch okupantów połączonych w morderczym wysiłku⁶. Można się zastanawiać, czy nie były to najcięższe czasy w historii w Polsce, jeśli chodzi o klimat intelektualno-kulturowy. Ostatecznie skutkiem II wojny światowej Polska została zagarnięta przez imperium sowieckie (ZSRR), które wszelkimi możliwymi sposobami propagowało na podanych terytoriach ideologię marksistowską⁷, materialistyczną⁸,

⁶ Zob. A.L. Szcześniak, *Akcja AB*, w: EBP, t. 1, Radom 2000, s. 64; tenże, *Katyńska zbrodnia*, w: EBP, t. 9, Radom 2002, s. 163–182; tenże, *Einsatzgruppen*, w: EBP, t. 5, Radom 2001, s. 228–235; tenże, *Generalny Plan Wschód*, w: EBP, t. 6, Radom 2001, s. 293–311; tenże, *Gestapo*, w: EBP, s. 318–320; M. Trzcińska, *KL Warschau*, w: EBP, t. 9, dz. cyt., s. 208–211.

⁷ Zwaną czasami komunizmem (zob. J. Bartyzel, *Komunizm*, w: EBP, t. 9, dz. cyt., s. 282–295), marksizmem-leninizmem ze względu na swego rodzaju „docenienie” roli jednego z „ojców” rewolucji komunistycznej w Rosji 1917 i jego wkładu w modyfikację tej ideologii i jej adaptację do aktualnych warunków Rosji tamtego czasu (zob. S. Kowalczyk, *Leninizm*, w: EBP, t. 11, Radom 2003, s. 55–56; tenże, *Marksizm*, w: EBP, t. 11, dz. cyt., s. 276–282). Analogicznie czasy od przejęcia władzy w ZSRR przez Stalina i wprowadzone przez niego modyfikacje i styl rządzenia nazywano „stalinizmem” (zob. tenże, *Stalin Józef*, w: PEF, red. A. Maryniarczyk, t. 9, Lublin 2009, s. 166–168). Ze względu na praktycystyczny sposób rozumienia filozofii zamiennie nazywano tę ideologię „filozofią marksistowską”.

⁸ Zob. A.B. Stępień, *Marksistowski materializm*, w: EFP, t. 2, Lublin 2011, s. 54–64.

naturalistyczną⁹ i programowo ateistyczną¹⁰, ze wszystkimi korespondującymi z nią nurtami i kierunkami intelektualnymi i kulturalnymi, jak ewolucjonizm¹¹ czy sekularyzm¹².

Ocalałych z pożogi wojennej uczonych opozycyjnych wobec nowej ideologii usuwano z uczelni, zastępowano naprędce mianowanymi janczarami systemu, same zaś uczelnie poddano presji ideologii, a obce jej wydziały teologiczne usunięto z uniwersytetów i utworzono z nich akademie teologii pod patronatem Kościoła katolickiego, jak np. Akademię Teologii Katolickiej (ATK) w Warszawie (z wyjątkiem Chrześcijańskiej Akademii Teologii (ChAT), która powstała z wydziałów teologii prawosławnej i protestanckiej UW). Przedwojenni uczeni z dziedziny filozofii, którym udało się pozostać na uczelniach, uciekali przed ideologią w prace translatorskie, historyczno-filozoficzne czy logiczno-metodologiczne. Nielicznymi wyjątkami byli uczeni cieszący się międzynarodowym uznaniem, jak Izydora Dąbska¹³, Maria i Stanisław Ossowsky¹⁴ czy do pewnego stopnia Tadeusz Kotarbiński¹⁵, a także reprezentant fenomenologii Roman Ingarden¹⁶, któremu pozwolono na pewną autonomię (do czasu, kiedy w latach 1950–1957 musiał opuścić uczelnię, ale potem powrócił) i kontynuację badań wraz z grupą skupionych wokół niego myślicieli w Krakowie na Uniwersytecie Jagiellońskim.

Narzucone Polsce przez ZSRR władze prowadziły tzw. politykę żelaznej kurtyny, której zadanie miało polegać na oddzielaniu bloku państw socjalistycznych od wszelkich wpływów z Zachodu – przede

⁹ Zob. S. Kowalczyk, *Naturalizm*, w: EBP, t. 12, Radom 2003, s. 318–320.

¹⁰ A nawet wręcz mordczo ateistyczną, biorąc pod uwagę liczbę zniszczonych cerkwi, klasztorów (ok. 14 tys.) i wymordowanego duchowieństwa (ok. 43 tys.). Zob. A. Zwoliński, *Ateizacja*, w: EBP, t. 2, Radom 2000, s. 53–71; S. Kowalczyk, *Ateizm*, w: EBP, t. 2, dz. cyt., s. 71–78.

¹¹ Zob. M. Giertych, *Ewolucja, Ewolucjonizm*, w: EBP, t. 6, dz. cyt., s. 22–34, 34–37.

¹² Zob. P. Mazanka, *Sekularyzm*, w: PEF, t. 10, Lublin 2009, s. 391–394.

¹³ Zob. K. Wójcik, *Dąbska Izydora Helena Maria*, w: EFP, t. 1, Lublin 2011, s. 277–280.

¹⁴ Zob. T. Biesaga, *Ossowska Maria*, w: EFP, t. 2, dz. cyt., s. 290–293; B. Wiśniewska-Paź, *Ossowski Stanisław*, w: EFP, t. 2, dz. cyt., s. 293–297.

¹⁵ Zob. W. Gasparski, *Kotarbiński Tadeusz Marian*, w: EFP, t. 1, dz. cyt., s. 726–731.

¹⁶ Zob. Z. Majewska, *Ingarden Roman Witold*, w: EFP, t. 1, dz. cyt., s. 524–528; także P. Duchliński, *Fenomenologia polska*, w: EFP, t. 1, dz. cyt., s. 369–378.

wszystkim politycznych i ekonomicznych, ale także społecznych i kulturowych. Doprowadziło to do niemal całkowitej izolacji ideowej państw Europy Środkowo-Wschodniej. Znamionem jej znakiem było nawet zagłuszanie (dość skuteczne) wszelkich zagranicznych stacji radiowych nadających w języku polskim dla Polaków żyjących pod nową okupacją polityczną i ideologiczną (podobnie jak w innych okupowanych krajach). Zamarty wszelkie kontakty osobiste, wymiana zagraniczna, wyjazdy za granicę i przyjazdy gości z krajów zachodnich. Możliwe to było jedynie pod ścisłą kontrolą w obrębie krajów socjalistycznych, spajanych sztucznie ideologią międzynarodowego socjalizmu. Jedyny wyjątek stanowiły starannie dobierane osoby, najczęściej współpracownicy służb specjalnych, którym dodatkowo powierzano specjalne zadania do wykonania. Podobnie selekcjonowano wszystkich przyjeżdżających. W takiej sytuacji prądy kulturowe i ideowe istniejące oraz nowo powstające w „wolnym świecie” stanowiły czynnik marginalny, przez co najmniej 12 pierwszych lat narzucanego Polsce ustroju. Głównym „przeciwnikiem ideowym” polskości i katolicyzmu stał się dominujący i wszechobecny, narzucany pod przymusem marksizm. Sytuacja ta zmieniła się nieco na lepsze po protestach w Poznaniu w 1956 roku, kiedy nastąpiła zmiana władzy i rozpoczął się proces odchodzenia od stalinizmu w polityce i ideologii, nazywany „październikową odwilżą”. Po kolejnych kilkunastu latach od czasów krwawych wydarzeń na Wybrzeżu i kolejnej zmianie władzy w 1970 roku, nastąpiła dalsza liberalizacja życia społecznego i politycznego oraz postępujące otwieranie się na kontakty z Zachodem Europy czy krajami Ameryki Północnej. W tym też okresie Krąpiec rozpoczął sprawowanie funkcji rektora KUL i były to czasy największego rozkwitu uniwersytetu w całej jego już ponad 100-letniej historii.

KUL był absolutnym wyjątkiem w powojennych czasach „potopu” ideologii marksistowskiej. Z perspektywy późniejszych wydarzeń było to dość zadziwiające, że w ogóle pozwolono na wznowienie jego działalności. Z jednej strony czynnikiem decydującym mogła tu być początkowa słabość władz komunistycznych (dlatego z konieczności wspieranych siłami Armii Czerwonej ZSRR i NKWD), a także niepewność, jak społeczeństwo przyjmie narzucany pod przymusem komunizm. Z drugiej strony czymś znaczącym była przedwojenna siła struktur Kościoła katolickiego i masowa religijność Polaków, a także bardzo silna partyzantka na Lubelszczyźnie, zorientowana przeciwko

nowej władzy, a tak naprawdę przeciw nowej okupacji, z którą przez długie lata partyzanci walczyli zbrojnie, przeprowadzając liczne akcje¹⁷. Po trzecie zapewne zadecydowały także powody propagandowo-wizerunkowe – skoro bowiem dopuszcza się do działania katolicki uniwersytet, to nowa władza nie jest taka zła, jak ją przedstawiają jej przeciwnicy. Wciąż bowiem trwała II wojna światowa, której wynik był jeszcze nierozstrzygnięty, a działalność uniwersytetu wznowiono już w październiku 1944 roku. Prawdopodobnie miało to stanowić kolejny argument przetargowy dla społeczeństwa i zagranicy, w połączeniu z podobnymi działaniami w innych dziedzinach życia społecznego, jak pozyskiwanie do współpracy z nowymi władzami przedwojennych artystów, działaczy politycznych, intelektualistów, wyższej kadry oficerskiej, żołnierzy Armii Krajowej, aktorów, poetów, duchowieństwa i innych autorytetów, cieszących się społecznym prestiżem.

KUL stanowił elitarne miejsce, cieszące się względnie największą swobodą działalności naukowej, pomijając różne ograniczenia wynikające z panującej ideologii: wspomniany brak możliwości wyjazdów do krajów Zachodu i przyjmowania uczonych stamtąd, ograniczenia w dostępie do literatury i czasopism, brak pozwolenia na rozwijanie bazy materialnej i rozbudowywanie uniwersytetu, groźby zamknięcia uczelni, limity przyjęć na studia, postępująca agenturalna inwigilacja ze strony komunistycznych służb specjalnych itp. oraz ogólnie trudnych powojennych warunków materialnych. Krąpiec wraz z grupą najbliższych współpracowników na Wydziale Filozofii Chrześcijańskiej (zwanych później Lubelską Szkołą Filozoficzną¹⁸) postanowili wykorzystać tę względną autonomię KUL i stworzyć centrum naukowo-badawcze, którego osiągnięcia będą mogły przeciwstawić się zalewowi ideologii marksistowskiej, jak również dominującym tendencjom pozytywistycznego myślenia filozoficznego poza granicami kraju, które postrzegano jako zagrożenia dla samej filozofii.

¹⁷ Zob. *Józef Franczak*, https://pl.wikipedia.org/wiki/Józef_Franczak (dostęp: 27.12.2018): „Józef Franczak został zastrzelony 21 października 1963 r. o godzinie 15:40”. Także: „Józef Franczak ps. «Lalek» był ostatnim poległym w boju partyzantem partyzantki antykomunistycznej na terenie Polski. Spędził w niej łącznie 24 lata (1939–1963)”, w: L. Pietrzak, *Zakazana historia*. 4, Warszawa 2012, s. 89; Zob. V. Gut, *Józef Franczak ps. „Lalek”. Ostatni partyzant pako-wskiego podziemia*, Toruń 2004.

¹⁸ Zob. A. Maryniarczyk, M.A. Krąpiec, *Lubelska Szkoła Filozoficzna*, w: EFP, t. 1, dz. cyt., s. 894–912.

Za program działania przyjęto rozwijanie filozofii realistycznej, opartej na odnowionym przez Gilsona i Maritaina tomizmie (tj. wierszejszym tekstom i myśli samego św. Tomasza z Akwinu). Z czasem przyjęła się nazwa „tomizm egzystencjalny”, z powodu oparcia go na nowo opracowanej teorii sądów egzystencjalnych, ujmujących poznawczo fakt realnego istnienia bytów. Znaczący udział w jej tworzeniu miał również Krąpiec, który zrozumiał, że wszystkie podstawowe dziedziny filozofii wymagają uwzględnienia tego nowego odkrycia¹⁹, czego z sukcesem dokonał w ciągu długiego okresu swej twórczości, co dokumentują wielotomowe *Dzieła*. Realizm tomistyczny przeciwstawiał się absolutyzmowi materializmu marksistowskiego, uznając podobnie jak on materię za istotny element rzeczy otaczającego nas świata, jednak nie za jedyny. Przypisywał on natomiast dominującą rolę w bycie aktowi istnienia, który aktualizuje formę bytu wraz z jego materią do bycia realnym bytem. Poprzez wskazanie na ów fakt realnego istnienia bytów przeciwstawiał się z kolei fenomenologii²⁰, czyli kierunkowi opartemu na analizie danych świadomości, a także rozwijającym się nurtom filozofii analitycznej i języka, ograniczających się do analiz struktur i użycia języka oraz terminów w nim występujących²¹. Podobne zagrożenie stanowił strukturalizm²², który wychodząc od analiz struktur językowych nie ograniczał się wszakże tylko do nich, lecz stosował analogicznie metodę wynajdywania i identyfikowania odpowiednich struktur w innych dziedzinach rzeczywistości, mieszcząc się w aspekcie formalnym w rozumieniu zbliżonym do logiki formalnej.

Egzystencjalne rozumienie bytu gwarantowało również jego obiektywizm w konfrontacji z bijącym rekordy popularności na Zachodzie egzystencjalizmem²³, opartym na różnie uprawianych antropologicznych analizach ludzkiej egzystencji, niejako z konieczności użytych metod (głównie o charakterze fenomenologicznym lub hermeneutycznym²⁴)

¹⁹ Zob. A. i D. Gondek, *Sąd egzystencjalny w ujęciu Krąpca*, w: EFP, t. 2, dz. cyt., s. 497–504.

²⁰ Zob. H. Kiereś, *Fenomenologia*, w: PEF, t. 3, Lublin 2002, s. 397–403.

²¹ Zob. M.A. Krąpiec, *Filozofia*, podrozdział: *Postmodernizm*, w: PEF, t. 3, dz. cyt., s. 477.

²² Zob. tenże, *Strukturalizm*, w: PEF, t. 9, dz. cyt., s. 229–234.

²³ Zob. J. Jusiak, *Egzystencjalizm*, w: PEF, t. 3, dz. cyt., s. 34–45.

²⁴ Zob. P. Bytniewski, P. Pasterczyk, *Hermeneutyka*, w: PEF, t. 4, Lublin 2003, s. 383–391.

popadających w subiektywizm. Realistyczne rozumienie bytu oparte na doświadczanym fakcie realnego istnienia rzeczy, ujmowanym w sądach egzystencjalnych, zapewniało podstawy autonomności przedmiotu filozofii jako niezależnego od konstruowanych przedmiotów nauk szczegółowych, a także do używania dopasowanej doń metody uprawiania filozofii (tzw. uniesprzeczniania badanych stanów rzeczy, w opozycji do metody empirycznej w naukach, uzupełnianej przez analizy logiczno-matematyczne lub statystyczne) oraz odkrywania, formułowania i uzasadniania tez filozofii. Autonomia przedmiotu i metody pozwoliła na odparcie pozytywizmu (zwłaszcza logicznego)²⁵ (i neo-) w filozofii, postulujących zastosowanie metod logicznych (logiki formalnej) w badaniach filozoficznych oraz oparcie ich na wynikach nauk szczegółowych. Groziło to ograniczeniem roli filozofii do systematyzacji i generalizacji wyników różnych nauk, tworzenia zależnych od nich i przez nie ograniczonych eklektycznych wizji, dotyczących fragmentów rzeczywistości, o charakterze pseudo-ideologii, zamiast realnego i ostatecznościowego filozoficznego wyjaśniania realnej rzeczywistości świata osób i rzeczy. Podobny minimalizm poznawczy, uzasadniony usiłowaniem zachowania ścisłości czy precyzji myślenia, charakteryzował badania szkoły fenomenologicznej Ingardena i lwowsko-warszawskiej szkoły²⁶ analizy logicznej, „już w punkcie wyjścia zamykające się na egzystencjalnie doniosłe problemy ludzkie”²⁷.

W prowadzonych badaniach kładziono bardzo silny nacisk na historyzm i związaną z nim rolę historii filozofii jako nauki pomocniczej dla filozofii, będącej swoistym „laboratorium”, pokazującym konsekwencje różnych eksperymentów myślowych, założeń, prądów myślenia, a także ich źródła i fazy rozwojowe. Jako taka historia filozofii jest cennym narzędziem dla filozofa²⁸. Drugim ważnym oparciem dla działalności naukowej były badania logiczno-metodologiczne nad statusem metodologicznym metafizyki jako podstawowej nauki

²⁵ Zob. H. Jakuszko, *Pozytywizm*, w: PEF, t. 8, Lublin 2007, s. 404–412; A. Koterski, *Pozytywizm logiczny*, w: PEF, t. 8, dz. cyt., s. 413–417.

²⁶ Zob. J. Woleński, *Lwowsko-Warszawska Szkoła*, w: PEF, t. 6, Lublin 2005, s. 590–598.

²⁷ Zob. A. Maryniarczyk, M.A. Krąpiec, *Lubelska Szkoła Filozoficzna*, dz. cyt., s. 896.

²⁸ Zob. K. Wójcik, *Zarys dziejów historii filozofii na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, w: RF 1969, t. 17, nr 1, s. 171–208.

filozoficznej, wypływających z niej czy budowanych na jej podstawie metafizyk szczegółowych, a także samej filozofii i jej relacji do nauk szczegółowych oraz teologii. Po swego rodzaju złuzowaniu żelaznej kurtyny i wznowieniu kontaktów z ośrodkami naukowymi na Zachodzie, podjęto też rozważania dokonywane w wiodących zagranicznych ośrodkach naukowych nad statusem metodologicznym nauk szczegółowych i charakterem poznania uzyskiwanego na ich terenie, czemu przewodniczył Stanisław Kamiński²⁹. Na tym tle formowała się coraz silniejsza samoświadomość metodologiczna filozofii realistycznej jako dziedziny nauki autonomicznej, z niezależnym od nauk szczegółowych przedmiotem i metodą³⁰.

²⁹ Zob. S. Majdański, A. Lekka-Kowalik, *Kamiński Stanisław*, w: EFP, t. 1, dz. cyt., s. 621–626.

³⁰ Zob. P. Gondek, *Projekt autonomicznej filozofii realistycznej*, Lublin 2015.

KONCEPCJA FILOZOFII

Filozofia dla Krapca oznaczała wiedzę mądrościową, której przedmiotem jest byt w aspekcie ogólnoegzystencjalnym, co oznacza, że wszystko co istnieje, cały świat bytów realnych, tj. rzeczy, osób, zdarzeń, faktów, procesów, wobec których ciągle aktualne jest greckie pytanie „dlaczego” (*diá ti*) coś jest właśnie takie, jakie jest? – może być w porządku formalnym właściwym przedmiotem filozofii. Jest to tradycyjny, klasyczny przedmiot filozoficznego poznania przeciwstawiony różnym formom subiektywizmu, redukującego filozofię do analizy znaków poznawczych: pojęć, języka czy danych świadomości. Takie ujęcie przedmiotu filozofii wyznacza sposób jego wyjaśniania, który pierwszorzędnie charakteryzuje metafizykę. Dlatego podstawowym sposobem rozumienia filozofii jest zupełne utożsamienie jej z metafizyką.

Właściwą metodą dla tak pojętej filozofii metafizycznej jest separacja metafizyczna, która wskazuje na takie przyczyny ostateczne wyjaśnianego bytu, których negacja pociągnie za sobą odrzucenie tego bytu. Jako metoda autonomiczna, separacja pozwala nie tylko wyodrębnić przedmiot metafizyki, ale także przedmiot ten głębiej poznać w ramach tzw. procesu uwyrażniania. Jej istotą jest docieranie do takich czynników bytu czy badanego zdarzenia, faktu, procesu lub wytworu, dzięki którym one istnieją. Nie jest to zatem metoda parcelująca przedmiot na części, które są poznawane w oderwaniu, lecz tymczasowo i teoretycznie separująca określone istotowe czynniki złożeniowe w celu lepszego dostrzeżenia i zrozumienia całości istniejącego bytu, zjawiska, zdarzenia czy wytworu.

Separacja rozumiana i zastosowana analogicznie jest także metodą poszczególnych metafizyk szczegółowych, a więc całej filozofii

realistycznej. Owocem jej stosowania w filozofii metafizycznej jest nowe, egzystencjalne rozumienie bytu, którego zrozumienie jest najważniejszym zadaniem filozofii. Byt jest wprawdzie różnie odczytywany, jednak sama nazwa „byt” akcentuje przedmiotowy, samodzielny (substancjalny) sposób realnego istnienia. Bez odwołania się do istnienia (*esse*) bytu nie można uprawiać filozofii (metafizyki), bo wówczas staje się ona mitologią lub ideologią³¹. W tym ujęciu można zauważyć, że filozofia realnego bytu jest maksymalistyczna. Nie ogranicza się bowiem do jakiegoś wycinka rzeczywistości, ale szuka elementu, dzięki któremu cała rzeczywistość jest realna. Tym elementem jest akt istnienia, który choć w każdym bycie jest inny, jednostkowy, to jednak w każdym bycie spełnia analogicznie tę samą funkcję – realizuje treść bytu. Krąpiec uważał, że takie podejście ustala w filozofii właściwą relację myślenia do poznania, gdzie myślenie (operacje logiczne na ideach) należy bardziej do dziedziny sztuki, a poznanie (uzgadnianie aktów poznawczych z rzeczywistością, które jest jej rozumieniem) właściwe jest filozofii.

Jeżeli przedmiotem filozofii jest realnie istniejący byt (w aspekcie ogólnieegzystencjalnym), to różnorodnymi uszczegółowieniami tego bytu zajmują się wyodrębnione metafizyki szczegółowe, które wyjaśniają takie byty jak: człowieka (antropologia filozoficzna), sposoby ludzkich działań (psychologia racjonalna, psychologia metafizyczna), ludzkie działanie moralne (etyka), ludzkie poznanie prawdziwościowe (teoria poznania, epistemologia), ludzki język (filozofia języka); twórcze czynności ludzkie (sztuka); międzyosobowe relacje, nacechowane powinnością działania lub zaprzestania działania ze względu na dobro osobowe (filozofia prawa) itd. Przedmiotem metafizycznych wyjaśnień bywa również przyroda (zarówno ożywiona, jak i nieożywiona) oraz różne jej bytowe stany. Jest to możliwe, ponieważ w każdym ze wspomnianych tu obszarów filozoficznego poznania stosujemy tę samą metodę metafizycznego wyjaśniania, posługujemy się pojęciami i prawami wypracowanymi w metafizyce, a wyniki badań wyrażamy w naturalnym, zintegrowanym języku. Gwarantuje to jedność i zbornosc wyjaśniania filozoficznego, tzn. jednolity typ filozofowania,

³¹ Zob. W. Chudy, *Dziedziny badań i wykaz publikacji M.A. Krąpca*, w: *Wierność rzeczywistości. Księga pamiątkowa z okazji jubileuszu 50-lecia pracy naukowej na KUL o. prof. Mieczysława A. Krąpca*, red. Z.J. Zdybicka i in., Lublin 2001, s. 19–20.

w którym każda dziedzina filozoficznego poznania dotyczy tylko swoście spartykularyzowanego jednego i tego samego przedmiotu metafizyki. Różnice zarysowują się w tym, że na terenie metafizyki badamy ogólnie strukturę bytu, a w filozoficznych dyscyplinach szczegółowych bierzemy pod uwagę ważne z określonych względów dziedziny lub aspekty bytu realnego.

W układzie dyscyplin filozoficznych Krąpiec nie wyróżnił filozofii Boga (tzw. teodycei) jako oddzielnej metafizyki szczegółowej. Uważał bowiem, że skoro w punkcie wyjścia metafizyka operuje jedynie doświadczeniem bytu jako bytu lub bytu spartykularyzowanego i ani Bóg, ani doświadczenie Boga nie jest jej w tym punkcie dostępne, to z tej racji problematyka Absolutu (Boga) może pojawić się tylko jako ostateczna racja wyjaśniania metafizycznego, tzn. jako spełnienie racjonalnego i ostatecznościowego poznania świata osób i rzeczy. Jeżeli natomiast spotykamy się w praktyce teoretycznej z wyodrębnianiem filozofii Boga jako dyscypliny metafizycznej, to ma to cel jedynie czysto dydaktyczny.

Krąpiec miał także swój pogląd na temat relacji metafizyk ogólnej i szczegółowych względem nauk szczegółowych (matematyczno-przyrodniczych). Twierdził, że nie ma żadnych przeszkód, aby metafizyk korzystał z rezultatów odpowiednich nauk, ale powinien traktować je wyłącznie jako wyjściową podstawę erudycyjną (w sposób negatywny) dla determinacji własnego przedmiotu badań. Stanowisko takie nie neguje ani potrzeby inspiracji dla nowej problematyki metafizycznej, ani poznawczej wartości filozofii scjentyistycznej (typu epistemologicznego lub krytyczno-ontologicznego). Odrzucał jednak możliwość metodologicznego łączenia tych sposobów uprawiania filozofii oraz nieodzowność pozametafizycznych filozofii dla naturalnego niedogmatycznego filozofowania (od tego jest bowiem metafizologia). Stanowczo podkreślał też, że nie ma możliwości zastąpienia teorii bytu przez scjentyistyczne typy filozofii.

Obok metafizyk ogólnej i szczegółowych Krąpiec odróżnił także: historię filozofii, logikę, metodologię i teorię poznania, które stanowią zespół dyscyplin pomocniczych w uprawianiu metafizyki, a ich status określił w kategoriach dyscyplin metafizycznych³².

³² Por. S. Kamiński, *Dziedziny teorii bytu*, w: *Studia z filozofii Boga*, red. B. Bejze, t. 3, Warszawa 1977, s. 93. Koncepcja poznania filozoficznego według Krąpca szerzej omówiona jest w rozdziale *Realistyczna filozofia poznania*.

Szczególne miejsce i zadanie przydzielił historii filozofii. Dostarcza ona metafizyce doświadczenia dziejowego niezbędnego dla wyboru właściwego sposobu jej uprawiania. Tym samym historia filozofii jest niejako wprowadzeniem do metafizyki przez to, że przywołuje pojawiające się w dziejach filozofii różnorodne rozwiązania problemów filozoficznych. Stanowi także płaszczyznę do rozwiązywania pojawiających się problemów teoriopoznawczych i pomaga przy wyborze właściwego typu metafizyki, w której wyjaśnienie świata osób i rzeczy zostało przedmiotowo oraz historycznie sprawdzone i zweryfikowane. Ponadto historia filozofii jest gwarantem postępu poznawczego tj. odkrywania nowych – doniosłych filozoficznie – aspektów poznawczych. Zabezpieczając bowiem racjonalność i celowość decyzji dotyczących teraźniejszości i przyszłości, tworzy tradycję, która jest i będzie depozytariuszką ważnych poznawczo doświadczeń.

Inną doniosłą problematyką była dla Krąpca relacja metafizyki do logiki. Wszelkie trudności związane z adaptacją logiki współczesnej do metafizyki dostrzegał on w próbach redukcji poznania metafizycznego do logiczno-matematycznego. Uważał, że narzędzia logiki współczesnej – ze względu na swą konstrukcję i strukturalną nośność – fundują poznanie typu kombinatoryjnego lub operacjonistycznego. A ponieważ poznanie metafizyczne jest konkretystyczne, transcendentalne i oparte na języku analogicznym, tym samym narzędzia logiki współczesnej nie są zdolne ująć i usprawnić poznania metafizycznego. Ktokolwiek zatem sprowadzałby całkowicie wszelkie rozumowania dowodowo-systematyzacyjne metafizyki do operacji kierowanych wyłącznie regułami logiki, ten nie tylko zubażałby metafizykę, lecz także ją deformował.

TEORIA ANALOGII BYTU

Istotnym kluczem do filozoficznego poznania świata osób i rzeczy jest zdaniem Krąpca analogia, której poświęcił swą pierwszą monografię. W języku potocznym rozumiemy ją jako „niepodobne podobieństwo”. Dlatego o analogii mówimy tam, gdzie mamy do czynienia z rzeczami mnogimi, które są zasadniczo różne, a tylko w niektórych aspektach podobne. W rozprawach: *Teoria analogii bytu* (1959) oraz *Język i świat realny* (1985) uczony wykazał, że na terenie filozofii analogia dotyczy przede wszystkim sposobu bytowania rzeczy, a następnie

sposobu poznania, orzekania oraz wnioskowania. Rozróżnił zatem cztery główne typy analogii: bytu, poznania, orzekania i wnioskowania (heurezy). Przeciwnością analogii bytowania rzeczy jest monizm (wszystko jest tym samym), wariabilizm (nic nie jest stałe i tożsame z sobą) lub izolacjonizm (skrajny indywidualizm – wszystko jest odmienne). Dla analogii poznania (orzekania) przeciwieństwo stanowią: jednoznaczność (nazwa ma tylko jeden desygnat, np.: nazwa „stolica Polski”) bądź wieloznaczność (nazwa ma wiele różnych desygnatów, np. nazwa „zamek”). Krąpiec podkreślał, że nieznanostwo analogii skutkuje brakiem kultury filozoficznej, a nade wszystko zaprzepaszczeniem autonomii poznania filozoficznego. Fakt ten ujawnia się najczęściej w monizmie metodologicznym, polegającym na przeniesieniu do filozofii metody nauk matematyczno-przyrodniczych jako jedynie naukowej, co z konieczności prowadzi do redukcjonizmu poznawczego.

Podstawę analogii poznania stanowi analogia bytowania. Jest tak dlatego, ponieważ w swym bytowaniu są analogiczne, tzn. mimo swej wielorakiej złożoności każda stanowi całość i mimo swej różnorodności stanowi także (analogiczną) jedność. Nie jest to jednak całość i jedność jednorodna. Na przykład człowiek nie istnieje jako oko czy jako ucho, choć są to elementy jego bytu – i dalej – nie istnieje też jako agregat różnorodnych elementów, które nie byłyby przyporządkowane jakiejś całości. Krąpiec rozciągając ten fakt na całą rzeczywistość (którą możemy poznać), wykazał, że nie jest ona jakimś monolitem i nie jest też zbiorowiskiem różnorodności, lecz tworzy analogiczną całość. Dlatego wskazywał na różne rodzaje analogii: wewnątrzbytową, międzybytową, metaforyczną, przyporządkowania (atrybucji), proporcjonalności ogólnej i proporcjonalności transcendentalnej.

Krąpiec podkreślał fakt, że każdy byt jest złożony z rozlicznych składników-czynników. Wszystkie te składniki-czynniki wzajemnie przyporządkowane tworzą jedną, związaną relacjami, istotną całość konkretnego bytu. Ze względu na sieć realnych, konkretnych relacji³³ w istniejącym bycie, byt ten zmienia się i jednocześnie – mimo wszelkich możliwych zmian – jest ciągle ten sam, identyczny, stale relacyjnie tożsamy. To właśnie tę relacyjną tożsamość bytu, przy jego zmienności,

³³ Niezwykle interesujący i zarazem złożony temat relacji i ich roli w strukturze bytu stał się przedmiotem obszernej pracy T. Dumy (*Metafizyka relacji*, Lublin 2018), natomiast ich rola w systemie metafizyki w ujęciu M.A. Krąpca została przedstawiona na s. 428–430 (relacje transcendentalne) i 581–584 (relacje kategoriałne).

nazywa się analogią wewnątrzbytową, w której wyróżnia takie doniosłe złożenia bytowe jak: substancja – przypadłości, materia – forma, akt – możliwość, istota – istnienie. Ważnym złożeniem w bycie jest także relacyjna jedność jego części korpuskularnych, tzn. złożzeń materialnych, mierzalnych ilościowo, będących podstawą badań nauk matematyczno-przyrodniczych. Oprócz tego, że byt jest analogiczny sam w sobie, to jest zarazem analogiczny względem innych realnych bytów, tworząc uniwersum bytów przygodnych. Dzieje się tak, ponieważ byty powiązane są w świecie z innymi bytami nieprzeliczoną ilością relacji, które nazywamy rzeczywistością, światem, kosmosem – relacyjną jednością, wzajemną współzależnością.

Ta sieć relacji wewnątrzbytowych i międzybytowych jest tak wielka, że niektórym badaczom przysłania ich analogiczny wyraz i ukierunkowuje myśl w stronę monistycznej jedności i tożsamości. Zatem dla metafizycznego rozumienia rzeczywistości szczególnie doniosłe są trzy typy relacji: 1. Aktualizacja istoty przez istnienie decydująca o faktyczności bytu; 2. Czytelność bytu dla rozumu (inteligibilność bytu), relacja intelektu do bytu, czyli prawda; 3. Relacja bytu do woli-miłości, konstytuująca porządek dobra i celowości. Konsekwencją relacji zachodzących w bytach i między bytami jest analogiczny charakter poznania i związane z nim orzekanie. Poznanie ludzkie bowiem może skupić się na niektórych tylko cechach bytu realnego, bądź na relacjach realnych wewnątrz bytu, jak też na konkretnych relacjach przebiegających pomiędzy bytami. Ale możemy w naszym poznaniu skupić się także na konkretnych relacjach przebiegających przez wszystkie byty, tj. przez całe uniwersum bytowe.

Dlatego też analogia poznania może realizować się jako: 1. Analogia metafory; 2. Analogia atrybucji (przyporządkowania); 3. Analogia proporcjonalności ogólnej lub transcendentalnej. Krąpiec zauważył, że gdy przenosimy jakąś nazwę z jednego desygnatu na drugi, dla którego nie jest ona właściwa i w ten sposób wyrażamy podobieństwo w odniesieniu do jakiejś cechy, działań bądź skutków, to mamy do czynienia z analogią metafory. Ponieważ spotykamy ją często w literaturze, to może ona wykraczać poza poznanie stricte realistyczne i być wyrazem sfery subiektywnej (przeżywaniowej) człowieka. W analogii atrybucji do analogatu głównego (np. Adam), ze względu na daną cechę (np. zdrowy) i na zasadzie przyczynowania sprawczego, wzorczego, celowego lub materialnego, następuje przyporządkowanie analogatu mniejszego (np. powietrze, jedzenie, sport). W ten sposób, gdy rozumiemy,

co znaczy wyrażenie „zdrowie Adama”, nowego sensu nabywają wyrażenia „zdrowe powietrze”, „zdrowe jedzenie”, „zdrowy sport”. Tak więc zdrowie Adama stanowi zasadnicze odniesienie do zrozumienia różnych wypowiedzi o zdrowiu. W analogii proporcjonalności, dzięki której możemy poznawać relacje wewnątrz- i międzybytowe tworzące analogiczną jedność występują: analogon (wspólna doskonałość analogiczna), analogat (konkretny byt, będący podmiotem realizowania się analogonu) oraz relacja łącząca w całość analogon i analogat, która jest zarazem różna w zależności od każdego analogatu. Dobrym przykładem tej analogii są następujące, powiązane ze sobą korelaty: człowiek *Jan* ma się tak do swojej duszy, jak zwierzę *X* do swojej duszy, jak roślina *Y* do swojej duszy, gdzie wyrażenie „dusza” rozumie się analogicznie, gdyż dusza jest związana relacją organizowania ciała, chociaż w każdym konkretnie inaczej. Gdy w analogii ujmujemy pojęcia ogólne, które konstytuują istotę rzeczy, ale nie istnienie rzeczy, wówczas analogia proporcjonalności jest ogólna. Jeżeli jednak ujmujemy pojęcia transcendentalne (dotyczące każdego bytu przygodnego), które konstytuują byt jako byt, wówczas analogia jest transcendentalna. Zasadniczo sprowadza się ona do trzech naczelných typów relacji: istoty do istnienia, bytu do intelektu oraz bytu do woli (Absolutu bądź osoby bytu przygodnego).

Krąpiec podkreślał też, że poznanie można wyartykułować, a przez to przekazać, zakomunikować drugiemu człowiekowi. Dlatego ważne są w filozofii analogie orzekania i wnioskowania. Orzekanie analogiczne sytuuje się pomiędzy orzekaniem jednoznacznym a wieloznacznym. Może sprowadzać się do: 1. Analogicznego charakteru orzeczników zdaniowych (ogólnych, ale w przyporządkowaniu do określonego konkretnego); 2. Analogicznego charakteru samej funkcji orzekania (analogiczność różnie rozumianego „jest” zdaniowego). Uświadomienie sobie faktu, że orzekanie jest analogiczne, pozwala unikać wielu nieporozumień i prowadzi do właściwego orzekania o rzeczywistym świecie. Rozwinięciem analogii orzekania jest analogia wnioskowania, dzięki której w naukach szczegółowych możemy „domyślać się” nowych praw i formułować „domniemane” zasady. Ważne jest – podkreślał Krąpiec – abyśmy mieli świadomość tego, że sama analogia jest analogiczna, a jej ogólne rozumienie otwiera możliwość zrozumienia pluralizmu bytowego i zarazem ukazuje konieczność istnienia takiego bytu, który jest ostateczną racją pluralistycznej rzeczywistości. Tą racją jest ostatecznie Absolut – byt całkowicie wolny od wszelkich relacji, jakie spotykamy w bytach przygodnych.

MAKSYMALIZM I TRANSCENDENTALIZM FILOZOFII

W sposób szczególnie wątek maksymalistyczny filozofii metafizycznej zostaje wyrażony w Krąpca transcendentalnej charakterystyce bytu, poznania i języka. Otóż podstawowymi strukturami poznawczymi metafizyki, w ramach których dokonuje się poznanie konkretnych i zarazem całej istniejącej rzeczywistości, są transcendentalia określone skrótowymi nazwami: „byt”, „rzecz”, „jedno”, „odrębność”, „prawda”, „dobro”, „piękno”. Ponieważ dotyczą one koniecznościowych relacji wewnątrzbytowych, to pokazują, w jaki sposób byt istnieje, a nawet stanowią kryterium tego, co jest realnym bytem, a co nim nie jest. Transcendentalia mogą mieć też formę wyrażen językowych. Mają wówczas strukturę sądową, tzn. są skrótami sądów egzystencjalnych o nieograniczonym zakresie orzekania.

Transcendentalia odsłaniają także podstawy porządku racjonalnego zwербalizowanego w metafizycznych pierwszych zasadach, takich jak: zasada tożsamości, niesprzeczności, wyłączonego środka, racji bytu, celowości i integralności. Ich artykulacja ukazuje jedność fundamentalnych praw logicznych i ontycznych. Oznacza to, że struktura poznania metafizycznego jest wyznaczona wewnętrznym uporządkowaniem sposobu istnienia bytów oraz zewnętrznymi relacjami przyczynowymi, które decydują o ontycznych zależnościach rzeczowych. W związku z tym od strony formalnej metafizyka ma charakter systemu, którego punktem wyjścia są sądy egzystencjalne o istniejących, doświadczalnych konkretach, a punktem dojścia – sąd o istnieniu Absolutu (absolutnego źródła wszelkiego przygodnego istnienia). Pozostałą zawartość systemu wypełniają tezy metafizyczne powiązane ze sobą relacjami logiczno-transcendentalnymi³⁴.

³⁴ M.A. Krąpiec, *O filozofii*, Lublin 2008; Met; RLP; *Poznawać czy myśleć. Problemy epistemologii tomistycznej*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 8, Lublin 1994; TAB; *Język i świat realny*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 13, Lublin 1995; M.A. Krąpiec, S. Kamiński, *Z teorii i metodologii metafizyki*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 4, Lublin 1994; *Analogia*, w: PEF, t. 1, Lublin 2000, s. 210–220; A. Maryniarczyk, *Przełom w dziejach polskiej filozofii. Koncepcja filozofii metafizycznej Mieczysława A. Krąpca*, „Człowiek w Kulturze” 2007, nr 19, s. 73–97; *Prawda istnienia. Ku rozumieniu metafizyki M.A. Krąpca OP*, red. J. Tupikowski, Warszawa 2009.

METAFIZYKA REALISTYCZNA

KONTEKST POWSTANIA

Koncepcja metafizyki wypracowana przez Krąpca w ramach Lubelskiej Szkoły Filozoficznej była odpowiedzią na krytykę tej dyscypliny ze strony niektórych innych koncepcji filozofii obecnych w Polsce w latach 50. XX wieku. Krytyka metafizyki pojawiała się przede wszystkim ze strony filozofii marksistowskiej, będącej filozofią materialistyczną i administracyjnie narzuconą polskim ośrodkom naukowym. Krytyczne stanowisko zajmował neopozytywizm, propagujący program filozofii minimalistycznej i pozbawionej pełnej autonomii. Charakteryzował się redukcją opisu i wyjaśniania bogactwa świata osób i rzeczy do wąsko rozumianego wyjaśniania naukowego opartego na modelu wyjaśniania obecnego w naukach matematyczno-przyrodniczych. Występowały wtedy również inne kierunki filozoficzne, które wprawdzie nie atakowały wprost metafizyki, ale próbowały ją unowocześnić, co nie przyniosło spodziewanych efektów. I tak np. podejmowano próby wiązania filozofii realistycznej z fenomenologią, zwłaszcza w wydaniu Romana Ingardena. Nie mogło to przynieść oczekiwanych pożądaných rezultatów ze względu na odmienne przedmioty badań: w fenomenologii są to byty intencjonalnie istniejące w podmiocie poznającym, w filozofii realistycznej są to byty realnie istniejące. Również chybione okazały się próby łączenia filozofii realistycznej z filozofią analityczną ze względu zarówno na odmiennność przedmiotu badań, jak i stosowanych metod i celów poznawczych. Wreszcie nieudane były próby unaukowania filozofii realistycznej, które pojawiały się w pracach niektórych logików, jak np. u Jana Salamuchy, Jana F. Drewnowskiego

czy Józefa M. Bocheńskiego, a polegające na formalizacji jej języka. Temu wszystkiemu przeciwstawił się o. prof. Krąpiec, który wraz z gronem swoich współpracowników wypracował zdroworoządkową, uściśloną i uzasadnioną teorię rzeczywistości, zwaną metafizyką realistyczną, egzystencjalną albo metafizyką klasyczną.

OKREŚLENIE METAFIZYKI

Metafizyka, jak i cały program filozofii wypracowany przez Krąpca, posiadała – oprócz charakterystycznego realizmu – dwie zasadnicze cechy: a) historyzm, czyli pogłębione studium historii filozofii (starożytnej, średniowiecznej, nowożytnej i współczesnej), a szczególnie powrót do filozofów klasycznych, tzn. do ich oryginalnych tekstów jako do źródeł, w tym przekonaniu, że filozofowie mają najczęściej w filozofii do powiedzenia³⁵ oraz b) zreflektowaną, unowocześnioną świadomość metodologiczną, logiczną i epistemologiczną, w tym zwrócenie uwagi na sam sposób definiowania filozofii, na sposób wyjaśniania i argumentowania tez filozoficznych³⁶.

Zdając sobie sprawę z tego, że myśl ludzka podlega historycznemu rozwojowi, że sam człowiek jest bytem historycznym, staramy się zwrócić baczną uwagę na całą historię filozofii, a zwłaszcza na te jej okresy, w których powstały nowe kierunki filozofowania. Równocześnie, mając świadomość wielkiej ilości kierunków filozoficznych i różnorodności sposobów jej uprawiania, kładziemy szczególny nacisk na sprawy metodologiczne w filozofii. Okazuje się bowiem, że filozofia, mimo iż jest jedną z najstarszych dziedzin poznawczych, ciągle jeszcze nie ma zadowalająco opracowanej swej metodologii³⁷.

³⁵ „Chodziło więc o dogłębne uwzględnienie doświadczenia historycznego oryginalnej myśli znaczących filozofów, szczególnie Tomasza z Akwinu, by ominąć te deformacje poczynione przez jego komentatorów i późniejszych przedstawicieli”. Z.J. Zdybicka, *O wierność rzeczywistości i pełną prawdę o człowieku – Polska Szkoła Filozofii Klasycznej*, „Summarius” 1980, t. 9, s. 110.

³⁶ A. Maryniarczyk, *Rola Mieczysława A. Krąpca w Lubelskiej Szkole Filozoficznej*, w: *Prawda istnienia. Ku rozumieniu metafizyki M.A. Krąpca OP*, red. J. Tupikowski, Warszawa 2009, s. 50; W. Chudy, *Dziedziny badań i wykaz publikacji M.A. Krąpca*, dz. cyt., s. 17.

³⁷ M.A. Krąpiec, *O filozoficznej szkole lubelskiej*, w: tegoż, *Człowiek – kultura – uniwersytet*, wybór i opracowanie A. Wawrzyniak, Lublin 1982, s. 249.

Punktem wyjścia w budowaniu nowej metafizyki było wskazanie na tzw. egzystencjalne rozumienie bytu jako przedmiotu filozofii. Dostrzeżono, że to właśnie akt istnienia (*esse*) stanowi najważniejszy czynnik w bycie, utrzymujący go w wymiarze realnym; bez aktu istnienia wszelka treść (*essentia*) pozostałaby jedynie czystą możliwością. Byt ujmowany w aspekcie istnienia zapewnia realizm i obiektywność poznania oraz języka, jakim posługuje się człowiek. Ta egzystencjalna koncepcja bytu była tym punktem nowej wersji metafizyki, który wskazywał na zasadnicze różnice w stosunku do filozofii klasycznej w wersji arystotelesowskiej, scholastycznej i neoscholastycznej.

Krąpiec określił metafizykę jako racjonalnie zasadne i intelektualnie sprawdzalne poznanie realnie istniejącego świata (włączając w to afirmację Bytu absolutnego), nakierowane na poszukiwanie ostatecznych przyczyn jego istnienia, których ślady rozum ludzki odkrywa w rzeczach danych w doświadczeniu empirycznym. Metafizyka jest synonimem nazwy „filozofia”, rozumianej jako podstawowa dyscyplina naukowa dostarczająca wiedzy o rzeczywistości; jest określeniem uformowanej przez Arystotelesa „filozofii pierwszej”, której celem jest *theoria*, czyli odkrywanie, rozumienie i oglądanie prawdy dla niej samej (*scire propter scire*)³⁸. Metafizyka jest więc takim sposobem poznania, w którym rozum posługujący się powszechnymi prawami bytu i myślenia dąży do odkrycia pierwszych i jedynych czynników, przyczyn uniesprzeczniających to, co istnieje, a które zaczętkowo są nam dane w empirycznej intuicji świata materialnego.

Metafizyka klasyczna ma za zadanie wyjaśnić w sposób ostateczny dziedzinę bytów zarówno jednostkowych (konkretów), jak i ogółu bytów, poprzez wskazanie na tkwiący w nich taki czynnik konieczny, który tłumaczyłby zarówno ich istnienie, jak i różnorodność. Bada to, co stanowi zasadniczy trzon problematyki filozoficznej, a co dotyczy realnie istniejącej rzeczywistości, jak np. transcendentálnych własności bytu (rzecz, jedność, odrębność, prawda, dobro, piękno), strukturę bytu (złożenia bytu z aktu i możliwości, substancji i przypadłości, materii i formy, istoty i istnienia) oraz przyczyny bytu.

³⁸ M.A. Krąpiec, A. Maryniarczyk, *Metafizyka*, w: PEF, t. 7, Lublin 2006, s. 102.

NOWE ROZUMIENIE BYTU

Krąpiec podkreślał, że charakter metafizyki zależy całkowicie od koncepcji bytu, który jest jej przedmiotem. Pierwszym i podstawowym pytaniem metafizyki jest pytanie o byt, a jego zrozumienie i wypracowanie jego koncepcji jest jej najważniejszym, kluczowym zadaniem. Dalsze tezy w metafizyce są już tylko konsekwencją przyjętych w sposób uzasadniony pierwotnych założeń. Warto tu zauważyć, że z reguły tradycyjne podręczniki i opracowania nie zdawały sobie z tego jasno sprawy. Dawniej koncepcja bytu nie była należycie uświadomiona i opracowana.

Aby uniknąć błędów przy konstruowaniu przedmiotu badań metafizycznych, Krąpiec postulował, aby ów przedmiot spełniał warunki wypływające z natury filozoficznego poznania świata: 1. Przedmiot ten ma dotyczyć świata realnego, a więc istniejącego transcendentnie względem podmiotu poznającego, niezależnie od aktów świadomości; 2. Przedmiot właściwy winien obejmować całość rzeczywistości, tzn. dotyczyć wszystkiego, co istnieje; 3. Przedmiot właściwy winien być ujęty neutralnie, tzn. nie rozstrzygać uprzednio określonych zagadnień, lecz umożliwiać ciągły kontakt z rzeczywistością i pozwalać na jej obiektywną interpretację filozoficzną.

W świetle powyższych postulatów przedmiotem filozofii jest byt, czyli wszystko, co istnieje, a metafizyka daje ostateczne wyjaśnienie struktury rzeczywistości. Podstawowe struktury bytu stanowią bazę realnych uzasadnień. Chodzi więc o poznanie rzeczywistości od strony ostatecznych uzasadnień bytu i myśli, a więc filozoficznie pojętych zasad: tożsamości, niesprzeczności i racji dostatecznej. Jest to klasyczny przedmiot filozoficznego poznania, przeciwstawiony różnym formom subiektywizmu, redukującego filozofię do analizy znaków poznawczych: pojęć, języka czy danych świadomości³⁹.

³⁹ Tamże, s. 106–107.

WYODRĘBNIE NIE PRZEDMIOTU METAFIZYKI

Krąpiec zauważył, że:

[...] dla potrzeb nowej metafizyki należało wypracować teorię takiego poznania metafizycznego, które by z jednej strony gwarantowało realność i konkretność przedmiotu metafizyki, z drugiej zaś jego ogólność, opartą jednak nie na abstrakcji, lecz na analogii. Dopiero w takiej perspektywie można było przystąpić do przebudowy całości metafizyki, do opracowania wielu szczegółowych zagadnień, takich chociażby, jak sama teoria analogii bytu, transcendentalia, wewnętrzne i zewnętrzne „racje” (ściślej: czynniki uniesprzeczniające) bytu itp.⁴⁰

Do wyodrębnienia właściwego przedmiotu metafizyki, który spełnia warunki realności, uniwersalności i ogólności, a więc do utworzenia metafizycznego rozumienia (ew. pojęcia) bytu jako bytu, a pośrednio także wszystkich pozostałych pojęć transcendentálnych i związanych z nimi pierwszych zasad metafizyki, dochodzi się na podstawie specjalnej metody zwanej separacją metafizyczną. Metoda ta zarysowana przez św. Tomasz z Akwinu jest zupełnie różna od „abstrakcji” Arystotelesa, na którą powoływała się późniejsza scholastyka. Wśród czynności konstytuujących separację metafizyczną wyróżnia się trzy etapy: 1. Zbieranie danych doświadczenia; 2. Analizę intelektualną treści tych danych; 3. Ujęcie intelektualne treści, czyli intuicję intelektualną. Czynność zbierania danych jest najbardziej pierwotną czynnością w metafizyce. Za jej pomocą dostarcza się materiału empirycznego, który stanowi bezpośrednią bazę tej operacji poznawczej, a przez to bazę empiryczną egzystencjalnej wersji metafizyki. Stanowią ją dane doświadczenia potocznego. Czynność zbierania danych doświadczenia wyznaczona jest zadaniem konstrukcji realistycznego, ateoretycznego rozumienia (ew. pojęcia) bytu.

Dane doświadczenia są wyrażone w postaci sądów egzystencjalnych. One stanowią punkt wyjścia metody separacji. Sądy egzystencjalne są aktami poznawczymi, w których nie ujmuje się cech właściwych przedmiotowi, a w konsekwencji nie stwierdza się przynależności jakiejś cechy poznawanemu przedmiotowi, lecz ujmuje się

⁴⁰ M.A. Krąpiec, *O filozoficznej szkole lubelskiej*, dz. cyt., s. 251–252.

jego istnienie. W sądzie egzystencjalnym typu: „Piotr istnieje” ujmuje się i stwierdza tylko istnienie Piotra. Tego rodzaju sądy są najbardziej pierwotnymi aktami poznawczymi kontaktującymi podmiot z transcendentnym w stosunku do niego przedmiotem. Sądy te są w pełni realistyczne i ateoretyczne. Są chronologicznie pierwsze, jeśli się je rozważa w aspekcie kontaktu podmiotu poznającego z rzeczywistością transcendentną w stosunku do niego. Wykluczone jest tu także zdwojenie na podmiot – przedmiot; to pojawić się może dopiero w aktach refleksji, gdy tymczasem sąd egzystencjalny jest wynikiem spontanicznego poznania prerefleksyjnego⁴¹.

Drugim etapem separacji jest analiza treści danych doświadczenia, jawiącego się w sądach egzystencjalnych. Są to czynności metodycznie dobrane w taki sposób, aby mogły doprowadzić podmiot do uświadomienia sobie, co znaczy być bytem, a więc do stworzenia takiego pojęcia bytu, które – wyrażone w języku – można by było orzekać o każdym bycie realnym. Wśród tych czynności na szczególną uwagę zasługują: refleksja intelektualna nad treścią sądów egzystencjalnych, której towarzyszą takie czynności jak: zestawianie sądów egzystencjalnych, porównywanie zawartości treści sądów egzystencjalnych oraz refleksja intelektualna nad treścią sądów egzystencjalnych.

Na trzecim etapie separacji, posługując się intuicją intelektualną, dokonuje się przejście od kategoryalnych ujęć rzeczy (Piotra, drzewa itp.) oraz ich składników (wskazywano na „istnienie” Piotra i „treść” Piotra) do ujęć transcendentalnych, a więc do ujęcia takich elementów w Piotrze, które stanowią o istnieniu „tego oto konkretnego Piotra”, ale też stanowią o jego istnieniu jako bytu, czyli jako czegoś realnego. Dostrzega się więc obecność dwóch „stron” w przedmiotach istniejących: istnienie i określoną treść, czyli istotę. Relacja między tymi dwiema stronami bytu jest transcendentalna, obecna w każdym istniejącym bycie. Pominięcie jednej z nich prowadzi do negacji bytu. Krąpiec podkreślał, że ten moment separacji jest aktem doniosłym poznawczo i decydującym o rozumieniu bytu realnie istniejącego. Rzeczywistości bytu nie można bowiem upatrywać jedynie w jego treści, ponieważ istnieją inne byty, których istnienie nie wyczerpuje się w jednym bycie i w jednej treści.

Zatem każdy byt o różnej treści bytowej istnieje na swój własny sposób, proporcjonalnie do własnej treści. Takie właśnie poznawcze

⁴¹ Tamże, s. 252–253.

stwierdzenie, że być „tym oto” konkretnym bytem, to być konkretną, w sobie zdeterminowaną treścią, która istnieje w sposób proporcjonalny do swego aktu istnienia, wieńczy omawiany tu drugi etap separacji. Skoro podmiot poznający konkretny byt (np. Jana) już wie, że stwierdzenie „Jan istnieje” oznacza, że Jan jest bytem, który ma istnienie proporcjonalne do swej treści, to powinien teraz rozważyć, które elementy w bycie Jana są konieczne dla niego (aby był Janem), a które są konieczne dla bycia bytem w ogóle. Innymi słowy na trzecim etapie separacji metafizycznej podmiot poznający powinien (na podstawie analogii) rozpoznać powszechne właściwości bytu, tzn. w jaki sposób jakikolwiek byt istnieje. Rozpoznanie to dokonuje się w przejściu od ujęć kategorialnych bytu do transcendentálnych, które wskazuje na: absolutne i relacyjne transcendentalia bytu, metafizyczne prawa rządzące bytowaniem rzeczy, wewnętrzne złożenia bytowe oraz uprzyczynowany sposób istnienia rzeczy. Transcendentalizację (upowszechnienie) tego ujęcia osiągamy w wyniku odwołania się do analogii w istnieniu rzeczy. Na tym etapie analizy następuje zrozumienie, czym jest byt. Wypowiada się je w sądzie, że być bytem, znaczy: być czymś treściowo określonym i istniejącym⁴².

Krąpiec uważał, że dzięki separacji metafizycznej filozofia realnego bytu (metafizyka) jest maksymalistyczna. Wyjaśnia bowiem w sposób ostateczny zarówno dziedzinę bytów jednostkowych (konkretów), jak i ogółu bytów. Czyni to przez wskazanie na tkwiący w nich taki czynnik konieczny, który tłumaczy zarówno ich istnienie (źródło istnienia), jak i różnorodność (pluralizm bytowy), złożoność i przygodność, wzajemną zależność i związki ontyczne. Tym koniecznym elementem, dzięki któremu cała rzeczywistość jest realna, jest akt istnienia, który w każdym bycie spełnia analogicznie tę samą funkcję – realizuje treść bytu. Takie podejście ustala w filozofii właściwą relację myślenia do poznania, gdzie myślenie (operacje logiczne na ideach) należy bardziej do dziedziny sztuki, a poznanie (uzgadnianie aktów poznawczych z rzeczywistością, które jest jej rozumieniem) właściwe jest filozofii.

Separacja metafizyczna rozumiana analogicznie jest także metodą poszczególnych metafizyk szczegółowych, a więc całej filozofii realistycznej. Ich wyodrębnienie uzasadnione jest funkcją aktu

⁴² M.A. Krąpiec, *Metafizyka*, Lublin 1978, s. 106–115; E. Morawiec, P. Mazanka, *Metafizyka klasyczna w wersji egzystencjalnej*, Warszawa 2006, s. 143–144.

istnienia, który realizuje analogicznie w każdym bycie jego indywidualną treść. Skoro bowiem realnie istniejący byt pojmowany w aspekcie ogólnoegzystencjalnym jest przedmiotem filozofii metafizycznej, to różnorodnymi uszczegółowieniami tego bytu muszą zajmować się wyodrębnione metafizyki szczegółowe, które wyjaśniają takie byty jak: człowieka (antropologia filozoficzna), sposoby ludzkich działań (psychologia racjonalna, psychologia metafizyczna), ludzkie działanie moralne (etyka), ludzkie poznanie prawdziwościowe (teoria poznania, epistemologia), ludzki język (filozofia języka); twórcze czynności ludzkie (sztuka); międzysobowe relacje, nacechowane powinnością działania lub zaprzestania działania ze względu na dobro osobowe (filozofia prawa) itd.

Przedmiotem metafizycznych wyjaśnień bywa również przyroda (zarówno ożywiona, jak i nieożywiona) oraz różne jej bytowe stany. Zdaniem Krąpca jest to możliwe, ponieważ w każdym ze wspomnianych tu obszarów filozoficznego poznania stosujemy tę samą metodę metafizycznego wyjaśniania, posługujemy się pojęciami i prawami wypracowanymi w metafizyce, a wyniki badań wyrażamy w naturalnym, zintegrowanym języku. Gwarantuje to jedność i zborność wyjaśniania filozoficznego, tzn. jednolity typ filozofowania, w którym każda dziedzina filozoficznego poznania dotyczy tylko swoiście spartykularyzowanego jednego i tego samego przedmiotu metafizyki. Różnice zarysowują się w tym, że na terenie metafizyki badamy ogólnie strukturę bytu, a w filozoficznych dyscyplinach szczegółowych bierzemy pod uwagę ważne z określonych względów dziedziny lub aspekty bytu realnego.

JĘZYK METAFIZYKI

Krąpiec zwracał uwagę, że język metafizyki nie jest tworem autonomicznym i kierującym się swoimi autonomicznymi prawami i regułami, niezależnymi od struktury świata rzeczy, do których nas odnosi, lecz że jego struktury są również ugruntowane w strukturze rzeczywistości. Język filozofii klasycznej charakteryzuje się tym, że konstytuujące go terminy i twierdzenia nie mają charakteru jednoznaczności, lecz transcendentally-analogiczności. Używając słowa „transcendentally” w odniesieniu do języka, chce się powiedzieć, że w niektórych przypadkach język w filozofii klasycznej wykracza poza

ogólność znaczeń terminów czy twierdzeń i staje się językiem ponadkategorialnym. Tak np. wyrażenie „pojęcie transcendentalne” wywodzi się od tego, że w pojęciach tych ujmuje się ponadkategorialne aspekty tego, co istnieje, ujmuje się takie treści, które przysługują temu, co istnieje bez względu na to, do jakiej kategorii należy. Takie ujęcia są możliwe jedynie wówczas, gdy to, co istnieje, rozpatruje się w aspekcie istnienia. Transcendentalne ujęcia poznawcze, a konsekwentnie odpowiadające im wyrażenia językowe, przeciwstawiane są ujęciom i wyrażeniom językowym ogólnym. Pojęcia ogólne wyrażają treści właściwe tylko określonym kategoriom bytu, z określonego punktu widzenia.

Naturalną konsekwencją metafizycznych badań rzeczywistości w aspekcie istnienia jest to, że uzyskana treść poznawcza składająca się na pojęcia i sądy nie jest jednoznaczna ani też nie jest wieloznaczna. Treść pojęć i nazw występujących w metafizyce ma charakter analogiczny. Analogiczność języka uważa się za coś „pośredniego” między jego jednoznacznością a wieloznacznością. Gdy się mówi, że jakaś nazwa posiada znaczenia analogiczne, chce się powiedzieć, że treść tej nazwy nie jest identyczna z zespołem cech istniejącym w jej różnych desygnatach. Analogiczność nazw ujawnia się w akcie orzekania o realnie istniejących przedmiotach. Nazwy nabierają charakteru analogicznego, gdy znajdują się w zdaniach i pełnią w nich funkcję orzecznika. Język metafizyki opisujący aspekt istnienia bytu z natury swojej jest analogiczny. Analogiczność języka filozofii klasycznej jest bezpośrednią, naturalną konsekwencją egzystencjalnego aspektu badań. Stąd w opisie metafizycznym nie ma miejsca na jednoznaczny sposób orzekania. Nie operuje się tu językiem zawierającym pojęcia i odpowiadające im nazwy, których treści mają charakter jednoznaczny, tak jak to jest w przypadku nauk szczegółowych⁴³.

METAFIZYKA A INNE DZIEDZINY FILOZOFII

Krąpiec zwracał uwagę na jedność filozofii klasycznej, którą tworzą metafizyka ogólna i metafizyki szczegółowe, do których zaliczał: filozofię przyrody (ożywionej i nieożywionej), filozofię człowieka, filozofię moralności (etykę indywidualną, gospodarczą i politykę) oraz

⁴³ M.A. Krąpiec, *O rozumienie filozofii*, Lublin 1991, s. 127–132, 228–229.

filozofię kultury i sztuki. U podstaw poglądu głoszącego jedność poznania filozoficznego, upatrującego w filozofii klasycznej jedną, niepodzielną naukę, umieszczał przeświadczenie, że przedmiot formalny filozofii, którym jest aspekt istnienia, jest wspólny wszystkim działom tej filozofii. Filozofia ma jeden analogiczny przedmiot (jest nim wszystko, co istnieje), ujęty ogólnie transcendentalnie i analogicznie, wyjaśniany w metafizyce ogólnej.

Zasadniczo wspólna jest również metoda wyjaśniania, bowiem w każdej z dyscyplin filozoficznych wyjaśnianie tego, co jest dane do wyjaśniania, dokonuje się w aspekcie bytowym, czyli istotowym lub istnieniowym. Wskazuje się na własności, jakie występują w każdym z przedmiotów tych dyscyplin z racji ich istoty lub istnienia oraz na racje ich sposobów istnienia i racje tego, dzięki czemu i po co istnieją. Krąpiec podkreślał, że wszystkie dyscypliny filozoficzne, co do determinacji przedmiotu formalnego i typu metody, redukują się do filozofii bytu, czyli metafizyki. W tej koncepcji jedności filozofii nawet teoria poznania jest swoistą metafizyką, a umieszczanie jej poza granicami metafizyki jest bezzasadne. Mówi się, że teoria poznania, jeśli ma być dyscypliną filozoficzną, winna mieć podobny do przedmiotu i metody metafizyki przedmiot formalny i metodę wyjaśniania.

PODSUMOWANIE

Na specyfikę i oryginalność metafizyki wypracowanej przez Krąpca składają się m.in. następujące elementy:

1. Przedmiotowy sposób uprawiania filozofii, która z tej racji powinna być wykładana na sposób metafizyki ogólnej lub metafizyk szczegółowych. Specyfiką ujęcia metafizycznego jest ogólnogzy-stencjalny aspekt wyjaśniania bytu.
2. Uprawianie metafizyki cechuje historyzm, pozwalający dostrzec kontekst powstania danego problemu filozoficznego, jak i jego historyczny rozwój.
3. Badaniom poszczególnych dyscyplin metafizycznych towarzyszy świadomość autonomii metodologicznej. Podstawową metodą metafizyki realistycznej jest metoda separacji. W dowodzeniu oczywistości twierdzeń metafizycznych wykorzystuje się metodę przedmiotowego wyjaśniania (tzw. uniesprzeczniania) badanych faktów

przez wskazywanie takich realnych czynników, których odrzucenie pociąga za sobą negację wyjaśnianego faktu.

4. Uwzględnienie w filozofii integralnego języka, czyli jego strony semantycznej, syntaktycznej i pragmatycznej. Jest to język analogiczno-transcendentalizujący, dzięki czemu zawiera i przekazuje wiedzę o całej rzeczywistości.

5. Wyjaśnianie metafizyczne prowadzi do uwalniania ludzkiego poznania od różnych aprioryzmów, dzięki wskazywaniu przedmiotowych racji (przyczyn) istnienia badanych faktów; dostarcza filozoficznych narzędzi realistycznej interpretacji świata i człowieka oraz odsłaniania podstaw racjonalności ludzkiego poznania i działania.

6. Zwieńczeniem metafizyki Krapca jest problematyka Absolutu. Szczególną rolę odgrywa w niej odniesienie do analogii bytowej, polegającej na podobieństwie wszystkich bytów w aspekcie istoty i istnienia. Dostrzeżenie analogiczności bytów pozwala na ustalenie hierarchii bytowej i umożliwia odpowiedź na pytanie o ostateczne źródło istnienia, o byt będący racją całej rzeczywistości. Odpowiedź zawarta jest w teorii Absolutu, który jawi się jako ostateczna racja istnienia bytów przygodnych⁴⁴.

⁴⁴ A. Maryniarczyk, *Metafizyka realistyczna w ujęciu Krapca*, w: EFP, t. 2, dz. cyt., s. 128.

REALISTYCZNA FILOZOFIA POZNANIA

Filozofia realistyczna w ujęciu Krąpca nakierowana jest na poznanie realnie istniejących osób i rzeczy; jest ona racjonalnym poznaniem uzasadniającym, przez wskazanie na ostateczne racje wszystkiego, co istnieje, w tym również ludzkiego poznania. Jest to klasyczna koncepcja filozofii, odmienna od różnych form subiektywizmu, redukującego filozofię do analizy znaków poznawczych: pojęć, języka czy danych świadomości.

Krąpiec wraz ze swymi współpracownikami z Lubelskiej Szkoły Filozoficznej, odpowiadając na krytykę metafizyki neoscholastycznej, podjął się zadania sformułowania nie tylko nowej koncepcji bytu, ale także wypracowania nowej teorii poznania filozoficznego, które z jednej strony gwarantowałyby realność i konkretność przedmiotu filozofii (metafizyki), z drugiej zaś jego ogólność, opartą jednakże nie na abstrakcji, lecz na analogii. Poznanie ludzkie potraktował Krąpiec w nowym świetle jako szczególny rodzaj bytu, uzasadniając, że jako takie musi być ono przedmiotem analizy metafizycznej. Przebudowa metafizyki pociągnęła więc za sobą przebudowę sprzęgniętej z nią najściślej teorii poznania, która w gruncie rzeczy winna być szczegółową dziedziną metafizyki⁴⁵. Cel filozofii poznania został więc podporządkowany aspektowi metafizycznemu, którym jest racjonalne, konieczne i ostateczne wyjaśnienie poznania ludzkiego. Dlatego teorię poznania w tym ujęciu można określić jako metafizykę poznania ludzkiego, która jest częścią metafizyki człowieka. Bada ona poznanie jako byt

⁴⁵ M.A. Krąpiec, *Człowiek – kultura – uniwersytet*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 12, Lublin 1998, s. 251–252.

szczególnego rodzaju, rozważa jego strukturę, sposób istnienia i historyczne uwarunkowania. Tak pojęta teoria poznania zależy od metafizyki ogólnej⁴⁶.

W rozprawach *Realizm ludzkiego poznania* (1959) oraz *Poznawaczy myśleć. Problemy epistemologii tomistycznej* (1994) Krąpiec wykazał, że poznanie filozoficzne bazuje na poznaniu zdroworozsądkowym i jest jego rozwinięciem. Myślenie o rzeczywistości czy same operacje logiczne nigdy nie dadzą wiedzy o rzeczywistości, ponieważ przedmiotem operacji logicznych jest byt myślny, który nie jest bytem realnym, tzn. jego analiza nigdy nie doprowadza do bytu realnego. Natomiast poznanie zdroworozsądkowe łączy nas z realnie istniejącym światem. Punkt wyjścia w filozofii bierze się więc z poznania potocznego, będącego naturalną intuicją świata realnego.

W ujęciu Krąpca – przeciwstawiającemu się stanowisku idealistycznemu, agnostycznemu, a także skrajnej postaci empiryzmu – cele teorii poznania, które są zbieżne z celami metafizyki, realizują się dzięki przyjęciu szerokiej koncepcji doświadczenia. Jego podstawę stanowi pierwotny akt poznawczy, będący zarazem (od strony metafizycznej) „stykiem” intelektu ludzkiego z istniejącą rzeczywistością i (od strony podmiotu poznawczego) niepowątpiewalną racją wszelkiego poznania. Akt ten nazwany został „sądem egzystencjalnym”. W sądzie tym stwierdza się istnienie czegokolwiek bezpośrednio i wprost, stanowi on pierwotny (genetycznie i strukturalnie) akt poznawczy w systemie metafizyki, pełniąc w nim zarazem (jako warunek ontyczno-poznawczy) funkcję zasady organizującej i kryterium uzasadniania. Zgodnie z tą teorią doświadczenia absolutnie bezpośredniego, warunkiem (bytowym i epistemicznym) wszelkiej relacji poznawczej podmiot–przedmiot jest spontaniczny i prerefleksyjny akt poznania (dostępny jedynie w refleksji towarzyszącej, tzw. *in actu exercito*), w którym nie uczestniczą żadne pośredniki typu emocjonalnego lub znakowego (*quo* lub *quod*)⁴⁷.

Akt ten – będąc „najpierwotniejszym przeżyciem poznawczym człowieka”⁴⁸ – jest wypełniony faktycznością (perspektywa bytu) oraz afirmacją istnienia (perspektywa intelektu ludzkiego) i nie wyraża jeszcze zdwojenia na podmiot i przedmiot. Dopiero w następnej fazie

⁴⁶ A.B. Stępień, *Wstęp do filozofii*, Lublin 2007, s. 68.

⁴⁷ W. Chudy, *Dziedziny badań i wykaz publikacji M.A. Krąpca*, dz. cyt., s. 20–21.

⁴⁸ ZT, s. 194.

strukturalnej poznania nabudowują się na nim refleksja, świadomość, odniesienie podmiotowe, krytyka poznania, a także wartość prawdy; sam sąd egzystencjalny nie ma charakterystyki prawdziwościowej (w rozumieniu klasycznym), choć stanowi warunek prawdziwego poznania⁴⁹. Stąd mówi się czasem o „nadprawdziwości” sądów egzystencjalnych, gdyż są one bardziej pierwotne niż akty pojęciowania. Krapiec zauważa:

W opracowaniu koncepcji poznania realistycznego zwróciliśmy uwagę na fakt, że istnieją akty bezpośredniego poznania, w których nie uświadamiamy sobie przeciwstawienia: podmiot–przedmiot. Są to właśnie najbardziej pierwotne akty, w których doświadczamy samego istnienia. Znajdują one wyraz w sędach egzystencjalnych, do których odwołuje się metafizyka. Sam fakt istnienia „chwytą nas za gardło” tak, że w tym momencie nie ma jeszcze mowy o wątpieniu czy dystansie poznawczym⁵⁰.

Człowiek poznając/stwierdzając istnienie czegokolwiek w sądzie egzystencjalnym czyni to bezpośrednio i wprost, a sam akt poznania/stwierdzenia jest dla niego najpierwotniejszym przeżyciem poznawczym. Sąd egzystencjalny jest wypełniony treścią tego, co istnieje, oraz afirmacją istnienia tej treści. W tym stadium poznania nie ma jeszcze mowy o wątpieniu czy dystansie poznawczym. Wykluczone jest tu także rozróżnienie na podmiot i przedmiot poznania. Dopiero w kolejnej fazie poznania metafizycznego nabudowują się na akcie sądu egzystencjalnego takie akty jak: refleksja, świadomość, odniesienie podmiotowe oraz krytyka poznania. Krapiec wyróżnił dwa typy bezpośrednich sądów egzystencjalnych: sąd egzystencjalny stwierdzający istnienie bytu zewnętrznego wobec podmiotu poznającego („coś jest/istnieje”) i sąd egzystencjalny refleksyjny względem podmiotu („ja jestem/istnieje”). Pierwszy z nich jest fundamentem metafizycznego i epistemicznego realizmu oraz obiektywności filozofii, oba natomiast są warunkiem (bytowym i epistemicznym) relacji poznawczej podmiot–przedmiot.

Wśród metod poznania realistycznego występują wszystkie znane we współczesnej metodologii nauk sposoby rozumowań, jednakże

⁴⁹ W. Chudy, *Dziedziny badań i wykaz publikacji M.A. Krapca*, dz. cyt., s. 20–21.

⁵⁰ M.A. Krapiec, *Filozofia i filozofie*, w: tegoż, *Dzieła*, t. 12, Lublin 1998, s. 253.

ma się tu do czynienia zawsze z poznaniem swoistym, które nie mieści się całkowicie w rozłącznych klasyfikacjach formalnych. Bardzo ważny w koncepcji poznania Krąpca był powrót i uwyrażnienie Tomaszowego rozumienia separacji, która pozwala wyodrębnić rozumienie bytu oraz poznawać go w ramach tzw. procesu uwyrażniania. Istotą separacji metafizycznej jest docieranie do takich czynników bytu (badanego zdarzenia, faktu, procesu lub wytworu), dzięki którym one istnieją. Separacja pojęta analogicznie jest metodą także metafizyk szczegółowych, a więc całej filozofii realistycznej.

Metodą uzasadniania tez w filozofii, wypracowaną przez Krąpca i Kamińskiego, jest metoda intuicyjno-redukcyjna. Rozwinęła się ona w opozycji do metod dedukcyjnych stosowanych w naukach ścisłych i do prób budowania metafizyki na wzór systemu dedukcyjnego. Analogiczny charakter bytu i poznania ogranicza stosowanie jednoznacznych metod w przedmiotowym poznaniu, do jakich należy dedukcja. Metoda redukcyjna w metafizyce polega na swoistym niezawodnym uniesprzecznieniu poznawczym, czyli na wskazaniu w samym bycie takiego elementu, którego negacja pociąga negację samego faktu danego do wyjaśnienia. Punkt dojścia stanowi ostateczne wyjaśnienie wszelkich bytów w świetle najgłębszego konstytuującego je czynnika.

Krąpiec szeroko opisał teorię analogii bytu, która stoi u podstaw powszechności twierdzeń metafizycznych. Analogia bytowa, tak wewnątrzbytowa, jak i międzybytowa, obecna w całej rzeczywistości jest w pewnym aspekcie źródłem obowiązywalności twierdzeń metafizycznych, dającym im niezawodny fundament. Zwieńczenie metafizycznych rozważań stanowi natomiast partycypacja bytowa. Jest ona metodą wyjaśniającą nie tylko przyczynową relację bytów z Absolutem, lecz także rozświetla złożoność bytu i wyjątkowy charakter aktu istnienia bytu. Teoria partycypacji, która została obszernie omówiona przez Zdybicką i uzupełniona przez Maryniarczyka, podkreśla również mądrościowy charakter filozofii, gdyż ukazuje najgłębsze racje istnienia świata⁵¹.

Omawiając metody poznania filozoficznego w ujęciu Krąpca, warto wspomnieć jeszcze o roli logiki, która jest pojmowana tutaj jako teoria usprawniania poznania, w odróżnieniu od usprawniania myślenia. Jednakże narzędzia, którymi operuje logika współczesna,

⁵¹ T. Mioduszewski, *Spór o realizm w lubelskiej szkole filozoficznej*, Ząbki 2013, s. 197.

nie są zdolne ująć i usprawnić poznania metafizycznego, które jest poznaniem konkretystycznym i transcendentnym, wyrażonym w języku analogicznym. Tego typu poznanie nie może być zredukowane do poznania kombinatoryjnego czy operacjonistycznego⁵².

Copyright © by Akademia Ignatianum w Krakowie

⁵² A. Maryniarczyk, M.A. Krąpiec, *Lubelska Szkoła Filozoficzna*, dz. cyt., s. 901.